

BARTOS-ELEKES IMRE*

Baloldali válasz az Erdély-kérdésre?

Főcze János: *A MADOSZ. Baloldali magyar történet a Román Királyságban (1934–1944)*. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum Egyesület – Kriterion Könyvkiadó, 2020. 336 oldal

„De vajon egy jó kommunista lehet egyszersmind jó erdélyi magyar?” (6.) – teszi fel a kérdést Főcze János első könyvében. Abból a problémafelvetésből indul ki, hogy a jelenlegi emlékezetpolitikai környezetben Erdély 20. századi történetét többnyire sérelemtörténeti, mitizáló, nacionalista elbeszélések dominálják, és rendkívül nehéz ezekből a diszkurzuskeretektől kilépni. Művében épp erre tesz kísérletet: témája az 1934-ben megalakult Magyar Dolgozók Országos Szövetségének (MADOSZ) története, amely egyaránt szemben állt „Horthyval, a magyar burzsoáziával és a román imperializmussal” (101.), és annak függvényében, hogy a Komintern épp nemzeti-forradalmi vagy népfrontos stratégiát írt elő számára, baloldali válaszokat kínált az Erdély-kérdésre.¹

A szóban forgó könyv alapját Főcze János doktori disszertációja képezi, amelyet 2019-ben az egri Eszterházy Károly Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskolájában védett meg Romsics Ignác irányításával.² Főcze János kisebb tanulmányokban már korábban is foglalkozott a két világháború közötti romániai magyar baloldali mozgalmak történetével,³ azonban a MADOSZ monografikus feldolgozására

* A szerző a kolozsvári BBTE Jelenkor története és nemzetközi kapcsolatok képzésének hallgatója. E-mail: bartoselekesimre@gmail.com

¹ Nagyon leegyszerűsítve, sarkítva az „Erdély-kérdést” a következő problémafelvetéseken keresztül lehet megfogalmazni: Hogyan viszonyuljon egy nemzeti kisebbség azokhoz a nemzetállami keretekhez, amelyek az I. világháború után kialakultak? Identitásunkat, önmagunkról alkotott képünket mennyire határozza meg az a tény, hogy nem „a többségi nemzet” tagjai vagyunk, attól nyelvben, kultúrában, vallásban és hagyományokban eltérünk? Mit jelentett, jelent erdélyinek és magyarnak lenni Romániában a 20. és 21. században?

² Főcze János: *A MADOSZ. Baloldali magyar történet a román királyságban*. Témavezető: Dr. Romsics Ignác, Eszterházy Károly Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola, Eger, 2019.

³ Kutatásainak egy részét beleépítette a mű egyes fejezeteibe. Például a második fejezet egy részét a *Múltunk* c. folyóiratban megjelent tanulmányára alapozta: Főcze János: Szocialisták Erdélyben. Impériumváltás alatt és után (1918–1927). *Múltunk*, 2020/2. 38–66. A harmadik fejezetben az Erdélyi Krónikában megjelent írására épített: Kommunista diákmozgalmak Kolozsváron a harmincas évek elején. *Erdélyi Krónika*, 2018, Online: <https://erdelyikronika>.

itt került sor először. Főcze könyve beleilleszthető a romániai magyar kisebbség-történet-írásnak a párt- és szervezettörténet feltárását célzó törekvésebe.⁴

A mű címe első hallásra zavarba ejtőnek tűnhet: *baloldali magyar történet a román királyságban*. Egyrészt, a címet olvasva akaratlanul is felmerül a kérdés, hogy miért szükséges politikailag behatárolni bármilyen romániai magyar történetet? Egy nemzeti kisebbségen belül beszélhetünk politikai oldalakról, vagy a kisebbségi helyzet arra kényszeríti tagjait, hogy felülemelkedjenek a világnézeti különbségeken? Másrészt, a könyv címe kettős ellentétre, töréspontra épít: egy világnézetre (baloldal-monarchia) és egy etnikaira (román–magyar), és így máris ezeknek az ellentéteknek, töréspontoknak a történeteire vagyunk kíváncsiak.

A könyv kutatási kérdései három témakört érintenek. Az első kérdései a MADOSZ mint politikai szervezet belső működésére vonatkoznak: mikortól meddig, kiknek a vezetésével és részvételével működött a szervezet? A második a MADOSZ helyzetére kíváncsi a román belpolitika és a nemzetközi élet színpadán: milyen elemekből épült fel a párt ideológiája? Mennyire tudott autentikus válaszokat kifejteni a romániai politikai kihívásokra? A harmadik kérdéskör a párt értékelését illeti: generációs mozgalomként vagy a Komintern külföldi projektjeként kell rá tekinteni? Hogyan helyezhető el a MADOSZ a romániai magyar hagyományban, Erdély 20. századi történetében?

Főcze kilenc fejezetben és egy összegzésben mutatja be a MADOSZ történetét, kutatása során leginkább budapesti, bukaresti, kolozsvári, és csíkszeredai levéltári forrásokra támaszkodott. Művében a madoszos értelmiségiek (például Bányai László, Méliusz József, Balogh Edgár és Demeter János) egyéni életútját rendszeresen követi, így jelentősen támaszkodott a szervezet egykori tagjainak, vezetőinek személyes iratanyagára és a madoszos politikai szereplők által írt memoáriradalomra. Ez utóbbi forrásanyag használata azonban nem problémamentes: megfelelő forráskritika hiányában fennáll a veszélye, hogy a szerző átveszi az emlékiró narratíváját, értékítéleteit, és így ő maga is a madoszos mítoszépítés foglyává válik. Szerencsére Főcze művét nem fenyegeti ez a veszély, művében ilyen típusú források alkalmazásánál rávilágít a madoszosok túlzásaira és elhallgatásaira is. Bányai László például az egyik visszaemlékezésében azt állítja, hogy a MADOSZ által szervezett revízióellenes gyűléseken ötszáz-ezerkétszáz személy vett részt, Főcze viszont finoman utal rá, hogy ez a becslés valószerűtlen. Bányai László unokatestvére, Mayer László a MADOSZ egyik alapító tagja volt, az első titkár, aki fiatalsga jelentős részét rács mögött töltötte a kommunista mozgalomban vállalt szerepe

net/2018/07/22/kommunista-diakmozgalmak-kolozsvaron-a-harmincas-evek-elejen/ (Letöltés ideje: 2022. január 24.)

⁴ Pár példa: Nagy Mihály Zoltán (szerk): *Érdekképviselő vagy pártpolitika? Iratok a Magyar Népi Szövetség történetéhez*. Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó, 2009.; György Béla: *A romániai Országos Magyar Párt története – (1922–1938)*. Csíkszered: Pro-Print Könyvkiadó, 2017. Mindkettő a *Források a romániai magyar kisebbség történetéhez* sorozatban jelent meg.

miatt. Az 1942-es váci per idején feltehetőleg együttműködött a hatóságokkal, és Főcze szerint ez lehet a magyarázata annak, hogy „*az 1945 után kanonizált MADOSZ-történetből »kifelejtették« a MADOSZ-alapító főttkárt*”. (269.)

Főcze János könyvében indokolt a demitizáló forráskritika jelenléte, mivel „*a MADOSZ értékelését valósággal agyonnyomja a második világháború és a Ceaușescu házaspár kivégzése között eltelt, rendkívül bonyolult időszak terhes öröksége.*” (6.) Főcze amellett érvel, hogy torz képet kapunk a MADOSZ-ról, mivel egyrészt a II. világháború után kialakult politikai rendszer örökségének tükrében tekintünk rá, amikor a szervezet egykori tagjai igyekeztek a szervezet, illetve párt két világháború közötti jelentőségét eltúlozni, másrészt mivel az 1945 után kiépült kommunista rendszer negatív megítélése a MADOSZ-ról kialakult képre is hatással van. Ez a tükör azonban torzító hatású, mivel a rendszer kiépülését a MADOSZ nem élhette meg: a szervezet az 1930-as évek Romániájában jött létre, és annak a korszaknak a kihívásaira, problémáira igyekezett reagálni, megoldást találni. Ilyen értelemben, ha Főcze tisztább képet akart kapni a két világháború közötti MADOSZ jelentőségéről, akkor ahhoz előbb le kellett hántania a II. világháború után ráakódott értelmezési rétegeket. A mű szellemiségét meghatározza a *Bevezetésben* megfogalmazott történetírói szemlélet: „*a történésznek arra kell törekednie, hogy az eseményeket és a személyeket egy adott időszakban a maguk jogán és az ismert későbbi fordulatoktól elvonatkoztatva értelmezze.*” (6.) A korszak mércéjével mérve, figyelembe véve a korabeli politikai, gazdasági és társadalmi körülményeket rajzol képet a MADOSZ-ról: Főcze könyve ezért lesz lebilincselően izgalmas. Ennek megfelelően nem becsüli túl a MADOSZ jelentőségét, amikor elhelyezi a két világháború közötti romániai pártpolitikai palettán: „*A MADOSZ csakis úgy értékelhető, mint az akadozva működő, két világháború közötti román parlamentáris politikai rendszer egyik erdélyi magyar törpepártja.*” (292.)

A könyv elsősorban politikatörténeti műként értelmezhető, azonban Főcze ügyesen ismerte fel a lehetőséget, hogy a MADOSZ története társadalom- és eszméletörténeti szempontból is elmesélhető. A harmadik fejezetben például megrajzolja a madoszos értelmiségi társadalmi hátterét: „*multietnikus környezetből származik, vegyes nemzetiségű, vegyes nemzetiségű felmenőkkel rendelkezik, de magyar identitású fiatalként szocializálódik Nagy-Romániában; nemzedéki lázadás részeként, a korábbi politikusi generációval elégedetlenül, ugyanakkor új utakat keresve kezd szimpatizálni a baloldali gondolatokkal.*” (107.) A madoszos ideológiát leginkább a hetedik fejezetből ismerhetjük meg. A szerző kimutatja, hogy ha a MADOSZ és a magyarországi népi mozgalom eszmevilágát összehasonlítjuk, akkor ideológiai átfedéseket fedezhetünk fel, amelyek a következő közös értékek tisztelétén alapulnak: „*a népi kultúra beemelése a polgári művelődésbe, a Duna-medence kis népeinek összefogása a német térnyerés ellenében, a Petőfi-kultusz és a magyar szabadságharcos hagyomány ápolása, a falukutató mozgalom pártolása és művelése, valamint a szociálisan érzékeny állami politikák alkalmazásának*

követelése.” (299.) Erdély kérdése kapcsán azonban a madoszosok véleménye különbözött a népiek álláspontjától, a területi revíziót – mint az Erdély-kérdésre adható lehetséges választ – nem tartották reális lehetőségnek, mivel a revízióban a náci Németország támogatásától függő Magyarország veszélyét felismerték.”

Főcze művében felfedi a madoszos ideológia ellentmondásait, és annak okait. Például ami a náci Németország megítélését illeti, a madoszosok nem mindig képviseltek következetes álláspontot: 1935 és 1940 között a Komintern népfreontos stratégiáját figyelembe véve a fasizmus elleni harcot tekintették a legfontosabb feladatuknak, azonban a Molotov–Ribbentrop-paktum aláírását követően (igaz, kicsit késve), 1940-ben a Komintern aktuális elvárásaihoz igazodva a madoszos sajtó elnézőbbé vált a náccal szemben. Hasonló ellentmondással találkozunk a Duna-medence népeinek összefogását hirdető eszmével kapcsolatban: miközben a madoszosok retorikailag egy német és szovjet államtól független geopolitikai térség létrehozását hirdették, közben nagyon is valószínű, hogy a szovjet érdekszféra Kelet-Európára való kiterjesztésében gondolkodtak. Egyértelművé válik, hogy a madoszosok egy szovjet típusú politikai rendszer kiépítését támogatták.

Amennyiben a MADOSZ-történetben az eszme- és a politikatörténeti szálakat különválasztjuk, érdekes önellentmondásba botlunk. A szervezet ideológiai önképében a romániai magyar dolgozók érdekeinek képviselőjeként jelenítette meg magát, azonban a politikatörténeti szál arról tanúskodik, hogy MADOSZ politikai stratégiája a Komintern külpolitikai érdekeitől függött. Az OMP-vel szemben álló baloldali magyar mozgalom gondolata 1931-ben, a KRP V. kongresszusán merült fel, vagyis a Komintern berkein belül. A MADOSZ 1934-ben alakult meg Marosvásárhelyen, és 1935 közepéig nemzeti-forradalmi szervezetként működött, például ők álltak a gyimesi csángók 1934-es lázadása mögött. 1935-től azonban változott a Komintern politikája, és ehhez igazodva a szervezet 1935 után népfreontos stratégiát követett: együttműködött a Nemzeti Parasztpárttal és a Petru Groza vezette Ekésfronttal, sőt, az OMP számára (miközben pont azért jött létre, hogy megkérdőjelezze annak legitimitását) is felkínálta ezt a lehetőséget. 1940-től azonban szakítottak a népfreontos szemlélettel, és a Komintern elvárásaihoz idomulva újra a nemzeti-forradalmi irányvonalat követték. Ezen a ponton merül fel a kérdés, hogy a MADOSZ-ra mennyire lehet „*baloldali magyar történetként*” tekinteni, és helyette nem lenne-e indokoltabb meglátni benne a Komintern egyik külföldi projektjét? Főcze úgy oldja fel ezt az ellentmondást, hogy rámutat arra: a madoszosok nem láttak különbséget a romániai magyar kisebbség és a Komintern külpolitikai érdekei között, sőt, úgy vélték, hogy a kommunista utópia alkalmas lehet az Erdély-kérdés megoldására: „*az első világháború teremtette nemzetközi rendszerrel szemben sokféle viszonyulás volt lehetséges – és a korabeli madoszosok, illetve erdélyi magyar kommunisták ezt a mából visszanezve akár fursának ható utat követték.*” (302.) Főcze nyitó kérdésére, miszerint „*egy jó kommunista lehet egyszersmind jó erdélyi magyar?*” (6.), válaszolhatunk igennel, amennyiben

megértjük, hogy a korszakban a madoszosok az OMP politikai elitjétől és az erdélyi magyar társadalom többségétől eltérően látták a közösség érdekeit.

A közösség érdekeinek eltérő felfogásából származik a MADOSZ egyik nehezen feloldható dilemmája: egy etnikai, világnézeti alapon szerveződő politikai párt hogyan képviselheti egy kisebbségi társadalom érdekeit, amennyiben ez a párt nem rendelkezik tömegtámogatottsággal az illető kisebbség körében? Képes-e felmutatni reális politikai alternatívát, megvalósítható programot, amennyiben az elméletileg általa képviselt nemzeti kisebbség nem azonosul ezzel? Az 1930-as évek második felében a MADOSZ rendre ezekkel a problémákkal szembesült: miközben az erdélyi magyar társadalmon belül a területi revízió népszerű, reális jövőképként sejlett fel, addig a madoszosok a népfrontos stratégiához igazodva elítélték Mussolini milánói beszédét, amelyben a Duce a Magyarországnak szolgáltatandó igazságszolgáltatás szükségességéről beszélt. Hasonló problémákkal szembesült a MADOSZ az OMP-vel kapcsolatban is. A népfrontos stratégia jegyében elvileg közelednie kellett volna az Országos Magyar Párthoz, az azonban érthető módon potenciális ellenfelet látott a benne, Moszkva trójai falovaként kezelte. A MADOSZ-t az OMP-hez közeli sajtó ritkán említette, vagy ha mégis, akkor kommunista kapcsolataira helyezte a hangsúlyt, esetleg a román állami érdekek képviselésével vádolta. A kettejük viszonyát ugyanakkor nem csupán antagonisztikus ellentétként lehet megfogalmazni. Főcze művében összehasonlítja a MADOSZ és az OMP 1936-os és 1922-es programját, és arra a következtetésre jut, hogy az több ponton hasonlít: „*Mindkettő a gyulafehérvári határozatokból és a nemzetközi kisebbségi szerződésből indul ki, ugyanazokat az általános szabadságjogokat követelik.*” (144.) A követeléseik közötti hasonlóság oka, hogy mindkettő lényegében elvárásprogramot fogalmazott meg Bukaresttel szemben, ami a román nemzetiségi politikáról fest lesújtó képet: 14 év alatt nem sikerült lényeges előrelépést tenni a kisebbségi jogok terén. A két kisebbségi párt politikailag szemben állt egymással, azonban a román királyság kisebbségpolitikájának kritikája összekötötte őket. Úgy is mondhatjuk: a megválaszolatlan Erdély-kérdésre mindketten hasonlóan próbáltak válaszolni, eltérő formában. Ilyen értelemben a MADOSZ története egy baloldali válaszadási kísérlet története.

A MADOSZ politikai tevékenységének megértéséhez két kulcsfogalmat használ a szerző: *nemzeti-forradalmi* és *népfrontos*. A könyv nagy hiányossága, hogy a mű elején nem kapunk a két fogalomra vonatkozóan világos definíciókat, így a témában kevésbé jártas olvasók csak a szövegkontextusból következtethetnek a politikai stratégiák jellegére. Szerencsére Főcze gazdagon vonultat fel példákat mindkét stratégiára vonatkozóan, így az olvasó a példákon keresztül könnyen megértheti a nemzeti-forradalmi és a népfrontos politika működését. A nemzeti-forradalmi stratégia megkérdőjelezte az I. világháború után létrejött békerendszert, és a törvényes kereteken kívüli akciókat is lehetővé tette (például a gyimesi akciót 1934-ben), míg a népfrontos stratégia tiszteletben tartotta a területi status quót, és

a fasizmust tekintette legfőbb ellenségének, illetve lehetővé tette az együttműködést az Ekésfronttal és a Nemzeti Parasztpárttal.

Főcze János műve bevezetőjében abból a problémából indult ki, hogy a jelenlegi emlékeztetpolitikai kontextusban nagyon nehéz egy olyan erdélyi identitást megfogalmazni, amely elhelyezhető lenne baloldali narratívában. Amennyiben a „*baloldali magyar történet*” elmesélését nehéz kihívásnak tekintjük, úgy megállapítható, hogy a szerző ezt a feladatot sikeresen teljesítette. A MADOSZ 1934 és 1944 között működött Romániában, tevékenységének első négy éve egybeesett a román parlamentáris demokrácia válságával/hanyatlásával (1934–1938), majd a királyi diktatúra (1938–1940) és Erdély kettéosztottságának időszaka (1940–1944) korlátozta a párt politikai mozgásterét. Mindvégig a Komintern külpolitikai eszközeként fejtett ki tevékenységet, azonban az általa megfogalmazott célok összhangban álltak a helyi baloldali értelmiség értékeivel. A romániai magyar kisebbségtörténetírás gondosan megírt, alapos, precíz politikatörténeti művel gazdagodott. A szerzőnek gazdag forrásbázist felhasználva, alapos forráskritikával sikerült árnyalt képet rajzolnia a Magyar Dolgozók Országos Szövetségéről.